

VALTIONJOHTOKESKUSTELU SAKSAN LIITTOTASAVALLASSA

Raimo Blom

Valtionjohtokeskustelun taustasta ja metodisesta perusajatuksesta

Ns. saksalaisen valtionjohtokeskustelun korkeasuhdanne sijoittuu vuosiin 1970—74. Keskustelun merkityksen punninta, omaksuminen ja myös systematisointi tapahtui kuitenkin suurelta osin vasta näiden vuosien jälkeen. Valtionjohtokeskustelun voidaan nähdä koostuvan kolmesta kerroksesta: (1) Sen synnyttäneistä keskeisistä tutkimuksista — ennen kaikkea näistä voi mainita *Müller-Neusüssin*, *Altvaterin*, *Läpplen*, *Hirschin*, *Projekt Klassenanalysen*, *Flatow-Huiskenin*, *Blanke-Jürgens-Kastendiekin*, *Gersterbergerin* sekä *Hochbergerin* tutkimukset, (2) näiden kritiikit (nämä »perustekstit» olivat kyllä jo sinänsä toistensa kritiikkejä) ja (3) myöhemmät keskustelua systematisoivat kirjat ja artikkelit.¹

Valtionjohtokeskustelu liittyy laajempaan samanaikaiseen Marx-rekonstruktio -liikkeeseen. Tästä liikkeestä on myöhemmin yleisesti puhuttu myös pääomaloogisena traditiona. Sen taustalla on 60-luvun lopun positivismikritiikki, kapitalismin teknisen rationaliteetin kritiikki sekä ennen kaikkea ns. antiautoritaarinen ylioppilasliike. Tärkeä traditioon vaikuttanut seikka oli myös sen välienselvittely Frankfurtin koulun »kriittisen teorian» kanssa. Yhtenäisenä pääomalooginen rekonstruktioilike ei kauan esiintynyt, vaan vuodesta 1971 lähtien se alkoi hajaantua erilaisiksi »pääomaloogisiksi fraktioiksi».² Tätä tilannetta ja eri fraktioiden välistä suhdetta on *Arto Noro* kuvannut toteamalla, että »keskustelu pirstoutui tiukoiksi koulukunniksi, joista solidaarinen kritiikki oli kaukana».³ Marxilaisen valtio- ja oikeusteorian alalla valtionjohtokeskustelun varhaisena kiinnekohtana ja kysymysten asettelijana voidaan nähdä Neuvostoliiton 20-luvun keskustelu ja ennen kaikkea *E. B. Pašukanis*,⁴ jonka kirjoituksia on jälleen uutena painoksena julkaistu myös englanniksi.⁵

Mitä pyrkimys »valtion johtamiseen» tarkoitti? Synonyymisesti valtion johtamisen kanssa on puhuttu valtion »muoto-geneettisestä johtamisesta»⁶ tai jopa »materialistisesta valtioteoriasta». Negatiivisesti määrittäen ja suhteuttaen voidaan sanoa, että kyse ei ole muodollis-loogisesta johtamisesta, kuten asia on myös väärinymmärretty,⁷ ei tyytymisestä talouden ja politiikan reflektioimattomaan kaksinaisuuteen tai valtion (välittömään) »luokkainstrumentti luonne» -konseptioon, vaan »Staatsableitung»-pyrkimys suuntautui näitä käsityksiä vastaan. Juuri näissä intentiovastakohtissa voidaan nähdä valtionjohtopyrkimyksen fundamentti — kapitalististen yhteiskuntasuhteiden erityisen muodon ja porvarillisen valtion muodon keskinäissuhteen esittäminen ja tästä johtuvien valtioteoreettisten seurausten reflektointi.

Valtion muodon problematiikka koski valtioteoreettisessa keskustelussa tavarakierron ja kapitalistisen yhteiskunnan pinnan ja valtion spesifisen muodon suhdetta. Keskiössä ovat olleet kysymykset *oikeusmuodon*, *oikeusvaltiollisuuden* ja *abstraktin yleisen valtiovallan* ongelmista. *Kostede* erottaa valtion johtamiskeskustelua systematisoineessa artikkelissaan seuraavat tämän valtiokeskustelun ongelmat: (1) taloudellisten ja poliittisten liikemuotojen yhteyden ja valtion yhteiskunnan erottumisen välttämättömyyden ongelma, (2) oikeusvaltiomuodon ja luokkavaltion suhteen ongelma, (3) määrättyjen (erityisten) valtion funktioiden muodostumisen ja niiden toteutumistavan ongelmat ja (4) valtiota koskevan mystifioituneen tietoisuuden kehittymisen ja paljastumisen ongelma.⁸ Yleinen muotoanalyttinen johtaminen koskee näistä ongelmista vain kahta edellistä.

Eräs valtiokeskustelussa ilmaistu metodinen malli liittyi *Besonderung* ja *Verdoppelung* -käsitteisiin. Se mitä varsinaisesti johdettiin oli kansalaisyhteiskunnan ja valtiollisuuden sfäärien erottuminen tai yhteiskunnan kahdentuminen yhteiskuntaan ja valtioon (usein kyllä myös analogisena tavaran kahdentumiselle tavaraan ja rahaan).⁹ Tämän metodisen mallin merkityksestä ei ole kuitenkaan oltu yksimielisiä.¹⁰ Erityisen perustellusti epävarmaksi sen on tehnyt tutkimustietous *Marxin* nuoruudenkirjoitusten ja ekonomiakritiikin laadullisesta erosta sekä kysymys yleisen muotogeneettisen johtamisen rajoista suhteessa valtioon. (Tämä kysymys liittyy myös *Marxin* poliittisen taloustieteen kritiikin esitöissä esitettyjen kirja- ja tekstiluonnoksia koskevien suunnitelmien merkityksen tulkintaongelmaan¹¹).¹² Nämä kysymykset ovat johtaneet oleellisiin jatkotarkasteluihin valtion pääomaloogisen johtamisen rajoista sekä ns. reaalianalyysiin siirtymisen probleemasta.

Varsin hallitsevalla sijalla valtionjohtokeskustelussa on ollut kysymys *johtamisen tasoista*, toisin sanoen ongelma siitä, millä poliittisen taloustieteen kritiikin esitystasolla porvarillisen valtion eri määreet ovat esitettävissä mahdollisina tai välttämättöminä. Huomata voi, että ns. taso-ongelman ratkaisujen tärkeänä määrääjänä on vastaus laajempaan rekonstruktio liikkeen keskeiseen kysymykseen — kysymykseen poliittisen taloustieteen kritiikin rakenteesta ja metodista. Valtiojohtokeskustelun sisällä tämä johti sellaiseen kritiikkimuotoon, jossa keskeisellä sijalla olivat toteamukset siitä, onko poliittisen taloustieteen esityksen rakenne ymmärretty oikein vai väärin tai onko tietyn määreen johtaminen suoritettu oikealta tasolta ja yleisenä kritiikki-ilmaisuna väittämään »lyhennytyistä johdoista».

Porvarillisen valtio- ja oikeusmuodon perusta

Valtionjohtokeskustelun merkittävimpana positiivisena tuloksena on pidetty porvarillisen oikeusmuodon ja valtion oikeusvaltiomuodon analyysia.¹³ Yleisen oikeusmuodon ja oikeusvaltiollisuuden johtamisen perustana ovat kapitalistisen yhteiskunnan *pinnan suhteet*, joissa yhteiskunnan jäsenet esiintyvät yh-

täläisinä ja vapaina tavaranomistajina sekä (tuloluokkien tason »kehittyneellä pinnalla») erilaisten aineellisten tulolähteiden omistajina. Oikeusvaltioproblematiikan kannalta merkittäviä alussa mainituista valtionjohtokeskustelun kontribuutioista olivat ainakin Projekt Klassenanalysen, Flatov-Huiskenin, Läßlen ja Blanke et al.:in artikkelit. Mainituista artikkeleista Projekt Klassenanalysen töissä korostetaan työn erikoiseen muotoon ja tästä johtuvan yhteiskunnallisuuden erityiseen muotoon pohjaavaa yleisten tahtosuhteiden muotoa ratkaisevana kapitalististen oikeussuhteiden ja valtiollisuuden käsittämisperustana. Projekt Klassenanalysen »johtamiskaava» voidaan esittää seuraavasti: yksityistuottajien yhteiskunnallisen yhteyden välittyminen ulkoisena heidän töittensä jälkikäteisenä suhteena markkinoilla — yleiset tahtosuhteet kyseisen yhteiskunnallisen yhteyden ennakkoinnin ja tunnustamisen muotona — oikeussuhteet yleisenä tahtosuhteena — valtio yleisten tahtosuhteiden ruumiillistumana ja samalla yksityisomistajien ristiriidat aina yleisen tahdon puitteisiin pakottavana instanssina.¹⁴

Projekt Klassenanalysen ohella Flatovin ja Huiskenin valtionjohdon ansiona on pidetty kapitalistisen yhteiskunnan pinnan käsitteen selkeyttämispyrkimystä. Välittävänä käsitteenä on Flatovilla ja Huiskenilla pinnalla muodostuva erilaisten tulolähteiden omistajien *yhteinen intressi*, joka koskee yksityisomistuksen edellytysten turvaamista. Siten »yksityisomistajat konstituoivat pinnalla sen tasa-arvon, vapauden ja riippumattomuuden todellisen näennäisyyden sfäärin, joka sisältää porvarillisen valtion muodostumisen mahdollisuuden».¹⁵ Valtion välttämättömyys taas johtuu Flatovin ja Huiskenin mukaan yksityisten erityisten intressien ja heidän yhteisen intressinsä (aineksellisesti erilaisten tulolähteiden omistajina) ristiriidasta. Siten yksityisomistajilla on kaksinainen olemassaolomuoto — »yksityisomistajina kukin erityisine intresseineen ja toisaalta yhteisten intressien puolustajana. Tämä kahdentuminen vastaa käsitteellisesti yksityisomistajien ja valtion kansalaisten erottumista ja suhteessa yksityisomistajien muodostamaan kokonaisuuteen yhteiskunnan kahdentumista yhteiskuntaan ja valtioon».¹⁶

Keskeinen vaihtoehto pinnalta lähteille johtamisyriyksille on ollut valtion johtaminen »kilpailun rinnalla esiintyvänä porvarillisen yhteiskunnan uusintamisen välttämättömänä momenttina».¹⁷ Varhaisista valtionjohtoyrityksistä tämän variantin keskeinen edustaja oli Altvater. Myöhemmistä tarkasteleista (ainakin osin) tämän vaihtoehdon esittäjiin voidaan lukea *Apel*, *Bonnesen* ja *Thøger* sekä *Kostede*. Altvater toteaa, että »valtiossa porvarillinen yhteiskunta kehittää (...) erityisen, pääoman keskimääräisintressejä ilmentävän muodon. Valtiota ei siis voida käsittää pelkkänä poliittisena instrumenttina eikä pääomasta erottuneena instituutiona, vaan ainoastaan pääoman yhteiskunnallisen olemassaolon toteutumisen erityisenä muotona kilpailun rinnalla ja ulkopuolella pääoman *yhteiskunnallisen uusintamisprosessin* oleellisena momenttina».¹⁸

Kapitalistisen yhteiskunnan pinnan suhteisiin perustuvien valtion johtojen voidaan nähdä vastanneen Pašukaniksen kysymykseen porvariston luokka-

vallan kahdentumisesta välittömäksi luokkavallaksi ja abstraktiksi valtioval-
laksi. Tähän ratkaisuun voidaan nähdä liittyvän myös muita positiivisia tar-
kastelumahdollisuuksia, jotka osin ovat myös realisoituneet jo käydyn valtion-
johtokeskustelun yhteydessä. Keskeisiä näistä ovat ne tarkastelut ja täsmen-
nykset, jotka koskevat porvarillisen oikeuden sisäisiä ristiriitoja¹⁹ ja porvaril-
lisen yhteiskunnan jäsenen erilaisten (perus)oikeuksien perustaa²⁰ sekä porva-
rillisten valtio- ja oikeusteoriakonseptioiden ja porvarillisen oikeustieteen ka-
tegorioiden kritiikkiä.²¹ Lisäksi kyseinen keskustelu ja erityisesti Flatovin ja
Huiskenin analyysi ovat olleet käytettyjä (ja käyttökelpoisia) valtiovallan legi-
tiimisyden ja reformismin tarkastelujen yhteydessä.

Valtionjohtokeskustelu ja materialistisen valtioteorian kokonaisproblematiikka

Porvarillisen oikeusmuodon ja oikeusvaltiollisuuteen liittyvien tarkastelu-
jen tärkeyttä ei ole syytä kieltää. Materialistisen valtioteorian ja valtiotutki-
muksen *kokonaisuuden* kannalta tämä tarkastelu ja koko Staatsableitung-
intention rajallisuus on kuitenkin yhtä selvä asia. Voi kuitenkin väittää, että
tämä rajallisuus itseasiassa tuli jo monelta osin esiin itse valtionjohtokeskuste-
lun ensimmäisessä vaiheessa ja nousi edelleen keskiöön myöhemmin tähän liit-
tyvissä kritiikeissä ja tarkasteluissa.²² Luettelonomaisesti voi viitata seuraaviin
ongelmaryhmiin:

- (1) porvarillisen valtion luokkaluonteen, sen ilmentymisen ja oikeusvaltiol-
lisuuden ja luokkavaltion keskinäissuhteen ongelmat,
- (2) spesifisten valtiofunktioiden genesiksen ja sisäisen yhteyden ja yhtenäis-
syyden ongelmat sekä valtion ja pääoman reproduktioprosessien keskinäissuh-
teen (esimerkiksi yleisten materiaalistien tuotantoehtoien valtiollinen tuottami-
nen) ja porvarillisen valtion pääoman reproduktio-ongelmien ratkaisupotenssin
ja -tavan kysymykset,
- (3) porvarillisen valtion toimintatavan ja institutionaalisen rakenteen on-
gelmat ja näihin liittyvät kysymykset intressiartikulaation ja intressikompro-
missien luonteesta poliittisessa tahdonmuodostuksessa sekä kysymys yhteis-
kunnallisten luokkavastakohtaisuuksien ilmentymistavasta poliittisen järjestel-
män ja valtion sisäisinä ristiriitoina,
- (4) porvarillisen valtion ja porvariston poliittisen herruuden legitiimisyys-
den ylläpidon ja poliittisen stabilisuuden sekä taloudellisen ja poliittisen krii-
sin keskinäissuhteen ongelmat.

Tämän esityksen loppuosassa pyrin aluksi tuomaan lyhyesti esille eräitä
mainittuihin kysymyksiin liittyneitä valtionjohtokeskustelun yhteydessä esiin-
tulleita kriittisiä kysymyksiä ja ratkaisuehdotuksia sekä esittämään tämän jäl-
keen yleisen, välitilinpäätöksen luonteisen arvion kyseisestä keskustelusta ma-
terialistisen valtioteorian kokonaisuuden kannalta.

1. Yleisen analyysin tasolla porvarillisen valtion luokkaluonteisuus osoitetaan välitetyksi. Porvarillinen valtio on luokkavaltio juuri oikeusvaltiomuodossa. Loogisessa tarkastelussa tämä edellyttää esitystä tavaravaihdon immanenttien lakien dialektisesta muuttumisesta lisäarvon anastuksen laeiksi. Vaihdon välittämänä tapahtuva lisätyön anastus on kapitalistiselle tuotantotavalle »immanentti välitysmuoto».²³ Kapitalistisen riistomuodon ydin on siinä, että lisätyön haltuunotto ei tapahdu vastakkaisena muodolliselle vapaudelle ja tasa-arvolle, vaan on kapitalistisena mahdollista vasta näiden määreiden vallitessa. Porvarillisen valtion yleisenä funktiona on kapitalistisen uusintumisen yleisten ulkoisten ehtojen, yksityisomaisuuden instituution ja siihen liittyvien ristiriittojen sääntelyn turvaaminen yleisen lain muodossa.

Kyseinen porvarillisen valtion luokkaluonteen määrittely ei ole ongelmaton. Ensinnäkin on ongelmallista, mitä sen perusteella voidaan sanoa valtiotavallan eri muotojen ns. adekvaattisuusongelmasta, toisin sanoen suhteessa parlamentaariseen tasavaltaan poikkeusmuodoiksi jäsenyvästä valtiomuodosta, jotka perustuvat tavaranomistajien perusoikeuksien rajoittamiseen, valtion hallinto- ja repressiokoneiston itsenäistymiseen ja enempi tai vähempi avoimeen poliittis-oikeudelliseen väkivaltaan. Samoin yleisen oikeusmuodon yleispätevyys on asetettu kyseenalaiseksi yleisen oikeusvaltiomuodon hajoamistendensseihin liittyvien ilmiöiden yhteydessä.²⁴ »Kaksivaiheista laillisuutta» koskevan teoriansa yhteydessä esimerkiksi *Preuss*²⁵ on esittänyt valtion ja yhteiskunnan keskinäisyyden välittymisen sekä yleisen lain että valtion (säännötömiä) toimenpiteiden välttämättömänä dialektisena ykseytenä. Monet valtion luokkaluonteen ilmentymistä ja välitysmuotoja koskevista ongelmista tulevat esiin myöhempien kysymysryhmien tarkastelussa.

2. Valtionjohtokeskustelussa porvarillisen valtion yleinen muoto esiintyy myös valtion yleisimpänä funktiona. Tämän ohella valtionjohdoissa toinen keskeinen esiintynyt porvarillisen valtion funktio oli *yleisten materiaalien tuotantoehtojen turvaaminen* (mm. Projekt Klassenanalyse, Altvater ja Läßle). Altvaterin kyseisessä »johdossa» perustana oli se, että »yksityiskapitalistinen tuotantoprosessi tarvitsee (...) työprosessina määrättyjä *edellytyksiä* voidakseen säilyttää luonteensa asianmukaisen yksityiskapitalistisen arvonlisäysprosessin välineenä, jotka edellytykset *eivät* ole yksityispääoman sijoitusalueita. Niiden turvaamisesta muodostuu valtion yleinen tehtävä, vaikka tämän turvaamisen laatu ja tapa ovat historiallisesti määrättyjä.»²⁶ Läßle puolestaan korosti (kritiikkinä Altvaterille) niiden funktiota yhteiskunnallisessa tuotantoprosessissa, jossa ne toimivat hänen mukaansa erityisten pääomien tuotantoprosessien *yhdistävinä säikeinä*. Niiden valtiollinen välttämättömyys johtuu tuotannon yhteiskunnallistumisen ja yhteiskunnallisen työn tuotantovoiman kehitysasteen kasvamisesta.²⁷

Kysymys yleisten materiaalien tuotantoehtojen hoitamisesta valtion tehtävänä liittyy jo itse asiassa valtion spesifisten funktioiden tarkasteluun. Valtionjohtokeskustelun yhteydessä on eksplisiittisesti todettu, että on kyseenalaista, voidaanko pääoman yleisen tarkastelun tasolla sanoa mitään spesifistä valtion

tehtävistä. *Reichelt* on esittänyt epäilyn koko valtion funktioiden »yleisen johdon» pyrkimyksen mielekkyydestä kysyen, miksei erityisiä valtiofunktioita (kokonaispääoman arvonlisäysprosessin ehdollistamana institutionalisoituneita määrättyjä tehtäviä) tematisoida spesifisessä muodossaan, toisin sanoen, niihin spesifisesti liittyvinä yleisen ja erityisen intressin ristiriitoina.²⁸ Blanke et. al. ja myöhemmin Blanke esittävät teesimäisesti, etteivät yksityiset valtionfunktiot ole johdettavissa yleisestä porvarillisen valtion käsitteestä, vaan suhteessa pääoman reproduktioprosessiin.²⁹ Blanke asettaa myös eksplisiittisesti *valtiofunktioiden keskinäisten erojen ja niiden välisen yhtenäisyyden ongelman*.³⁰ Valtion toiminnan kautta ilmenevillä erityisillä valtiofunktioilla on ristiriitainen ja sopeutuva suhde »talouteen«. Itse valtio on sinänsä vain erilaisten funktioiden yhdistelmä(instituutio), jonka yhtenäisyys on luonteeltaan pelkän muodollista. Vaikuttaessaan pääoman reproduktioprosessiin valtion toiminnat (spesifiset funktiot) ovat yhtenäisiä vain siinä määrin kuin taloudellinen reproduktioprosessi itse realisoi tätä yhtenäisyyttä. Keskeinen kysymys tässä koskee sitä, miksi »yhdistyneillä instituutioilla» (valtioilla) kuitenkin on toiminnallinen yhtenäisyys ja miksi ne tuottavat yhtenäisyyden näennäisyyden (Schein). Blanken vastaus on kaksinainen. Toisaalta yhtenäisyys johtuu reaalisesta funktioyhtenäisyydestä politiikan ulkopuolella (kokonaispääoman liikunnan ex post tuotteena) ja toisaalta valtiovalta on osin vaikutuksessaan ja ilmentymisessään yhtenäinen (näin ennen kaikkea valtion yleisen muodon realisoijana suhteessa kaikkiin yhteiskunnan jäseniin »yhtäläisinä oikeushenkilöinä»)³¹ Todettakoon, että Blanken analyysi herättää mielenkiintoisen jatkokysymyksen — kuinka kysymystä valtion suhteellisesta autonomiasta tulisi relativoida suhteessa erityyppisiin spesifisiin valtiofunktioihin.

Valtionjohtokeskustelu synnyttää helposti harhan porvarillisen valtion a priori kyvykkyydestä — ja vielä adekvaatista kyvystä — pääoman reproduktioristiriitojen ja ongelmien ratkaisuun ja erilaisten valtionehtävien hoitamiseen. Yleisesti voidaan todeta, että jo itse valtionjohtokeskustelu on monessa suhteessa arvostellut ja samalla täsmentänyt tätä olettamusta ja sen problematiikkaa. Yleisesti voidaan sanoa, että porvarillisen valtion toimintapotentiaalilin rajoittuneisuus on muodostunut paitsi käytännöllisesti, myös valtiokeskustelussa, keskeiseksi valtioneoreettiseksi ongelmaksi. Porvarillisen valtion *riippuvan kompensoivaa* luonnetta on korostanut ennen kaikkea Joachim Hirsch³² valtioneoreettisissa tarkasteluissaan. Hänen mukaansa valtiokoneisto on aina kytkeytynyt pääoman kontrolloimattomaan (arvolain sokean toiminnan tuloksena tapahtuvaan) uusintumisprosessiin. Täten valtion välttämätön toimintatapa suhteessa uusintamisprosessiin on *vain* sen tuloksiin sääntelevästi, kompensoivasti tai repressiivisin toimenpitein uusintamiseksi vakiinnuttavasti reagointi. Toisesta näkökulmasta — ennen kaikkea luokkataistelun ja sen tulosten merkitystä korostaen — on myös Gerstenberger kritisoinut valtion toiminnan ymmärtämistä adekvaattina pääoman kokonaisintressin ilmentymänä.³³ Huomattava on myös, että konkreettisen tutkimuksen kannalta kysymykset eri luokkien tarpeiden artikuloitumisesta ja valikoitumisesta poliittisessa prosessissa

sekä »valtiollisen suunnittelutiedon» luonteesta ja teoriaperustasta ovat sinänsä relevantteja. Itse asiassa on tietysti oikein sanoa, että niin spesifejä valtion funktioita kuin niiden valtiollista toteuttamispotenssiakin koskevat kysymykset ratkeavat viime kädessä vasta konkreettisen tutkimuksen yhteydessä. Huomattava on kuitenkin, ettei tämä voi merkitä sitä, että valtion, sen toiminnan rajojen ja toimintapotenssin käsittämisen tarvitsema *yleinen* (välittävä) käsitteenmuodostus olisi tarpeeton.

Positiivisena — joskin jo perusteltua kritiikkiä saaneena³⁴ — esimerkkinä edellä viitatus ongelman ratkaisuyrityksistä on Blanken et al:n »*systeemirajan*» ja »*toimintarajan*» käsitteisiin liittyvä tarkastelu. Porvarillisen valtion autonomia on heidän mukaansa kolmen kapitalistisessa tavaratuotannossa välttämättömän materiaalsen reproduktion perusmuodon — *tavarakierron, pääomareproduktion ja palkkatyön ja pääoman välisen luokkasuhteen* rajaama.³⁵ Marxin termiin »funktionaalinen muoto»³⁶ viitaten Blanke et al. esittävät systeemirajana sen rajan, joka muodostuu »siitä sosiaalisesta suhteesta, joka on samalla pääoman funktionaalinen muoto (...): työvoiman ja tuotantovälineiden välisestä yhteiskunnallisesta suhteesta, suhteesta elävän ja esineellistyneen kuolleen työn välillä tuotantoprosessissa».³⁷ Kyse on tässä niistä valtion toiminnalle asettuvista rajoista (ja ristiriidoista), jotka muodostuvat siksi, että valtiollinen pääoman kokonaisreproduktion välitys tapahtuu vaihtosuhteissa toimivien oikeussubjektien yksityisomaisuuden suojaamisen kautta. Tätä rajaa he kutsuvat »systeemirajaksi laajemmassa mielessä». Pääomareproduktion kriisiaikoina kapitalistisen tuotantotavan toimiminen kapitalistisena edellyttää kuitenkin puuttumista myös tavaranomistaja-oikeussubjektien muodollisesti yhtäläiseen asemaan ja oikeuksiin. Tällöin käy ilmi laajemman systeemirajan ylittävyyys. Pääoman reproduktion edellytyksenä on tiukempi, myös valtiollisin keinoin tapahtuva palkkatyöläinen-tuotantotekijän pääomalle alistaminen.³⁸ Tämä asettaa systeemirajan »ahtaamassa mielessä».³⁹ Tosiasiallinen porvarillisen valtion toiminnallinen pelivara liikkuu näiden molempien systeemirajojen välillä.⁴⁰

Kun systeemiraja on määrättävissä yleisten muotomääreiden tasolla, on toimintaraja esitettävissä vain historiallisen liikkeen tasolla. Toimintaraja konkretisoituu yhteiskunnallisten luokka(yhteenotto)konstellaatioiden kautta. Huomata voidaan, että toimintaraja edustaa jo sellaista käsitteenmuodostusta, jossa pyritään siirtymään »poliittisen järjestelmän» konkreettisen toimintatavan ja porvarillisen herruuden konkreettisen uusintamistavan analyysiin.

3. Valtion spesifisten funktioiden ja niiden yhtenäisyyden tematisointi sekä valtion toimintapotenssin tarkastelut liittyvät kiinteästi yhteen kahden seuraavan ongelmakokonaisuuden kanssa. Valtion konkreettisen toimintatavan tutkimisen kohdalla keskiöön nousee valtion ja poliittisen järjestelmän tutkiminen *jo välittyneinä* luokkasuhteina ja niiden muodostamana organisaationa sekä valtiollis-poliittisina apparaatteina. Tärkeimmät kontribuutiot tällä alueella ovat olleet tiukasti määritetyn »Staatsableitung»-intention ulkopuolella. Kyseisen tarkastelutason ongelmia on ehkä merkittävimmin tarkastellut

eri töissänsä Joachim Hirsch. Hänen tarkasteluissaan voi nähdä selviä vaikutuksia *Offen*⁴¹ »poliittisen kriisiteorian» ja *Gramscin, Althusserin* ja *Poulantzasin* ongelmanasetteluista.

Hirschin tarkastelun lähtökohtana on luokkaherruuden ja poliittisen herruuden uusintamismekanismien eriytyminen kapitalistisessa yhteiskunnassa. Luokkien uusintuminen pääomaanarvonlisäysprosessissa ei merkitse suoraan poliittisen herruuden uusiutumista. Täten porvaristolla on aina ristiriitainen suhde »valtioonsa». Kilpailevien yksityisten pääomien ja porvariston luokkafraktioiden väliset ristiriidat välittyvät valtiokoneiston sisäisiksi ristiriidoiksi. Tämän ohella valtiokoneiston sisällä esiintyy itse valtiokoneistoa kantavan byrokratian ja hallitsevan luokan välisiä ristiriitaisuuksia.⁴² Tällä tarkastelutalalla ei voida olettaa yleisesti valtiokoneiston ja yhteiskunnan poliittisen organisaation luokkaluonnetta, vaan on kysyttävä, miten valtio ja yhteiskunnan muu poliittinen organisaatio eriytyy *institutionaaliselta rakenteeltaan* ja tehtäviltään ja kuinka se juuri tässä eriytyneisyydessä voi täyttää porvariston poliittisen herruuden uusintamisen kokonaistehtävän (vrt. Blanken et al.:n tarkastelun valtiosta viime kädessä pääoman reproduktioristiriitoihin pohjaavien spesifisien valtiofunktioiden muodostamana vain muodollisesti yhtenäisenä kokonaisuutena).

Valtiokoneiston eriytyneen institutionaalisen rakenteen perustana Hirsch esittää *ne erilaiset luokkasuhteiden lajit, jotka* organisoidaan tämän koneiston avulla. Keskeinen merkitys on sillä systemaattisella yhteydellä ja tavalla, millä yksittäiset apparaatit konkreettisesti toimivat porvariston luokkaherruuden uusintamisen momentteina.⁴³ Kuten muistetaan, Hirschin spesifisenä ratkaisuna tässä suhteessa on *repressiivisen valtiokoneiston, ideologisten valtioapparaattien ja joukkojen integroinnin apparaattien* erottaminen, niiden erityisen institutionaalisen rakenteen esitys ja niiden keskinäissuhteiden tematisointi.⁴⁴ Tarkastelematta Hirschin esitystä tämän laajemmin voi kuitenkin huomata sen vastakkaisuuden yhtenäisen valtiollisen valta-apparaatin (tai valtiokoneiston) olettamukselle sekä myös sen, että se tietyllä tavalla selittää — vaikka selitystä voidaankin kritisoida funktionalistisuudesta — repressiivisen valtiotoiminnan ja poliittisen pluralismin samanaikaisen esiintymisen ja niiden keskinäissuhteen. Olennainen seikka — Hirschin yhteiskunnan poliittisen organisaation institutionaalisen rakenteen tarkastelu — sisältyy siihen huomioon, että erityyppisten koneistojen *erillisyyys* ja *suhteellinen itsenäisyys* toisiinsa nähden on keskeinen edellytys sille, että valtio voi muokata ennalta ristiriitaisia luokkasuhteita ja luokkaintressejä yhteisiksi intresseiksi sulautettavaan (poliittiseen) muotoon. Täten myös eri koneistojen tehtävämuutokset eivät riipu niinkään muodollis-organisatorisista kompetenssisuhteista, vaan yhteiskunnallisten luokkasuhteiden muutoksista.⁴⁵ Huomattava on myös, että Hirschin tarkastelu sisältää olennaisia ideoita nimenomaan porvariston poliittisen herruuden legitimaation (sen muotojen ja ristiriitaisen, pääoman akkumulaatiokehityksen mukana muuttuvan materiaalisena perustana) tarkastelulle.

Monissa kyseisen valtiokeskusteluun liittyvissä tarkasteluissa on myös py-

ritty liittämään valtion tehtävien ja konkreettisen toimintatavan muutokset pääoman akkumulaatio- ja reproduktioprosessin kehitysyhteyteen (esimerkiksi Blanken et al:n, Hirschin, Apelin ja Altvaterin tarkasteluissa). Arvioida kuitenkin voi, että tältä osin itse valtiojohtokeskustelun anti on ollut vähäinen ja myös materialistisen valtiotutkimuksen käsitteenmuodostus ja tutkimustavat ovat kyseisen problematiikan kohdalla vielä esisystemaattisessa vaiheessa.

Valtionjohtokeskusteluun liittyvien tarkastelujen yhteydessä nousi esiin myös kysymys porvarillisen valtion materiaalisen konstitioitumisen ja formaalin (oikeusvaltiollisen) konstituoitumisen erosta ja suhteesta.⁴⁶ Kuitenkin nimenomaan niin porvarillisen valtiokoneiston historiallisesta konstituoitumista koskevaan artikkeleihin kuin Preussin ja Hochbergerin töihin viitaten on kyseisen vaatimuksen esittäjä Heide Gerstenberger myöhemmin itsekriittisesti todennut tutkimusten olleen taipuvaisia »valtiokoneiston konkreettisen rakenteen analyttiseen ylikorostukseen».⁴⁷ Perusongelmana mainituissa esityksissä voi nähdä joko analyttisen valtiokoneistoanalyysin tai konkreettis-historiallisen tutkimuksen irtaantuneisuuden porvarillista valtiota koskevasta loogis-teoreettisesta problematiikasta.

4. Flatovin ja Huiskanin valtionjohtoa kritisoineessa artikkelissaan Reichelt piti sen yhtenä keskeisenä virheenä yritystä yhdistää *poliittisen vakauden* selittäminen välittömästi valtiofunktioiden johtamiseen.⁴⁸ Yleisyydessään Reicheltin toteamus on varmasti oikea. Voidaan myös ajatella, että poliittisen vakauden ja porvariston poliittisen herruuden legitimiisyyden tarkastelu ja selittäminen poliittisen kriisin konstituoitumisedellytysten yhteydessä on yhtä hyvin ratkaiseva ja viimekätinen materialistisen valtioteorian kypsyiden ja kyvyn osoitin kuin päätyminen porvarillisen valtion yleiseen muotoon tietyn »Ableitung»-yrityksen kruununa. Hirschin töiden relevanssista myös tässä suhteessa huomautettiin jo aikaisemmin. Porvariston poliittisen herruuden uusintamisen konkreettisten ongelmien tarkasteluun sisältyy olennaisena niin kilpailevien pääomaryhmittymien (ristiriitaisten) intressisuhteitten kuin työväenluokan poliittisen ja ideologisen integroinnin tarpeen ja mahdollisuuksien tarkastelu. Tarkastelun keskiössä on välttämättä poliittista valtaa kantavan ryhmittymän sisäinen valtatasapaino. Valtiokoneiston (ja välitetysti ei-valtiollisen poliittisen organisaation, ennen kaikkea ns. joukkointegraation apparaattien) materiaalisen, organisatorisen ja ideologisen legitimoinnin mahdollisuuksien ja mekanismien analyysi on olennainen osa porvariston poliittisen herruuden uusintamisen problematiikkaa. Samoin kysymys siitä, kuinka poliittiset instituutiot rakenteellisesti ja prosessuaalisesti hoitavat ja muokkaavat yhteiskunnallisia ristiriitoja. Kyse on kuitenkin tällä tasolla ehkä vielä paremmin tutkimusongelmien (hajanaisesta) tematisoinnista kuin systemaattisesta teoreettisesta kontribuutiosta (tätä voi verrata esimerkiksi Blanken erotteluun yleisestä konsensuksen muodostuksesta ja intressiartikulaation kautta tapahtuvista konsensuksen muodostuksesta⁴⁹). Kyseisen problematiikan kohdalla perustavanlaatuiset ongelmat voi nähdä kahdella taholla. Toisaalta tarkastelut ovat vaarassa muodostua irrallisiksi ja vain konkreettis-yleisiksi. Tämä vaara koskee

ennen kaikkea legitimointitarkastelujen irtoamista yleisistä fetissimuotoperusteista tietoisuusanalyyseistä. Ja toiseksi, tarkastelut saattavat olla vielä liian yleisiä. Tämä merkitsee sitä, että poliittisen kriisin edellytysten osoittamiseksi ei kyseinen tarkastelutaso vielä riitä, vaan sen olisi ulotuttava luokkarakenteen ja työväenluokan sisäisen koostumuksen ja työväenluokan aseman ja työläisen tilanteen muutosten tarkasteluun saakka. Tämän vaatimuksen perusta on siinä kahtiajakautuneessa *erillisyydessä*, joka materialistisen valtioteorian kontekstiin sisältyneillä legitimaatiotarkasteluilla ja työläisen tilanteesta ja työläis- ja luokkatietoisuutta koskevilla tutkimuksilla ja teoreettisilla tarkasteluilla on ollut. Huomata voi myöskin, että valtionjohtokeskusteluun läheisesti kiinnittyneet tietoisuusanalyysit ja -tutkimukset — parhaan esimerkin näistä tarjoaa Projekt Klassenanalyse⁵⁰ — ovat osoittautuneet puutteelliseksi nimenomaan luokkatietoisuuden muodostumista koskevan kysymyksen kohdalla niin teoreettisissa kuin empiirisissä analyyseissäänkin.⁵¹ — Edellä sanottu ei merkitse sitä, etteikö valtionjohtamiskeskustelu olisi tuottanut positiivisia tuloksia myös ns. legitimaatioproblematiikan kannalta. Sellainen tulos on itse asiassa juuri oikeusmuodon ja oikeusvaltiollisuuden perustan esittäminen. Oikeusvaltiollisuudessa on kyse juuri kapitalistisen yhteiskunnan pinta-vaastaavasta ja tavara-, raha- ja pääomafetissejä täydentävästä ja tietoisuuden mystifioitumista potenssoivasta muodosta.

Valtionjohtokeskustelun tematisoimien ongelmien ajankohtaisuudesta

Mikä nyt sitten olisi valtionjohtokeskustelun yleinen tilinpäätös? Osin tämä tilinpäätös lienee luettavissa itse valtionjohtokeskustelusta ja siihen liittyneistä arvioista. Jos erottaa arvioista erittelemättömän negatiiviset ja vastaavasti erittelemättömän positiiviset, yleinen saldo lienee toisaalta lievä pessimismi toisaalta yhä tarkempi valtionjohtamiskeskustelun rajojen ja ongelmanasettelujen täsmentyminen. Monet valtionjohtokeskustelun synnyttäneistä ongelmista lienevät sinänsä tällä hetkellä yhtä ajankohtaisia tai ajankohtaisempia kuin kyseisen keskustelun syntyessä. Tällainen ongelma ennen kaikkea taloudellisen ja poliittisen kriisin keskinäisuhde. Poliittinen repressio on Saksan Liittotasavallassa sitten valtionjohtokeskustelujen alkuaikojen edelleen selvästi tiivistynyt ja voimistunut.⁵² Poliittisen legitimaation problematiikka on siis edelleen varsin ajankohtainen. Talouden valtiollisen sääntelyn ja poliittisen suunnittelun ongelmat eivät ole poistuneet päiväjärjestyksestä, vaikka kriisintöntä yhteiskuntakehitystä koskeva suunnitteluoptimismi onkin vähentynyt. Tähän liittyen porvarillisen valtion toimintapotenssia (pääoman reproduktio-ongelmien ratkaisijana) koskeva analyysi on marxilaisen valtioteorian tutkimuksen kohdalla edelleen paljolti kesken.

Itse porvarillisen valtion muotogeneettisen johtamisen intentio suppeassa mielessä lienee nykyisessä valtiotutkimuksessa vähäinen. On kuitenkin huomattava, että tämä ei merkitse — ei ainakaan saisi merkitä — »erilaisten val-

tiotutkimusten ongelmien» lisääntyvää itsenäistymistä ja niiden keskinäissuhteen reflektioimattomuuden hyväksymistä. Valtionjohtokeskustelu itse tuli jo pitkälle tematisoineeksi yleisen johdon rajat ja konkreettiseen analyysiin siirtymisen vaikeudet.⁵³ Kyse ei ollut niinkään ns. konkreettiseen tutkimukseen siirtymisen ongelmallisuuden huomaamattomuudesta kuin sen poliittisen taloustieteen kritiikin käyttömahdollisuuden realisoimattomuudesta, joka on »suomalaisessa keskustelussa» kulkenut Marxin esittämien kapitalismin kehityslakien pohjalta tapahtuvan nykykapitalismin tutkimisen tarvitseman käsitteellistämisen vaatimuksena ja probleemina. Kyseisen ongelmalla on merkityksensä materialistiselle valtioteorialle. Kapitalistisen tuotantotavan sisäisten lainalaisuuksien toteutumismuotojen muutokset omaavat välitöntä relevanssia valtion (taloudellisten) tehtävien (esimerkiksi yleisten materiaalistien tuotantoehtojen valtiollisen turvaamisen) tutkimuksen kannalta, mutta myös välitetymmin esimerkiksi porvariston poliittisen herruuden legitimizeettiongelman suhteen.

Edellä kuvatun »valtionjohtokeskustelun ensimmäisen vaiheen» jälkeen monet materialistisen valtioteorian vaatimat osatarkastelut ovat edistyneet merkittävästi. Valtion taloudellisen toiminnan analyysi — ennen kaikkea ns. tuotannollisen ja sosiaalisen infrastruktuurin tuottamisen osalta — on käsitteellistetty entistä tiukemmassa yhteydessä pääoman arvonlisäysehdojen kehitykseen (suhteessa voittosuhteen laskutendenssiin, pääoman liikakasautumiseen ja arvonmenetykseen) ja työn ja tuotantovoimien yhteiskunnalliseen järjestelmään.⁵⁴ Ns. tanskalainen »sosiaalipolitiikka (reformismi-, 'työläisen tilanne'-) keskustelu»⁵⁵ on vienyt eteenpäin paitsi valtiollisen sosialipolitiikan käsittämistä myös työvoiman reproduktion ja työvoiman arvon muodostumisen ja valtion toiminnan suhteiden ymmärtämistä. Kyseisellä keskustelulla on myös selvä relevanssinsa työläistietoisuuden ja palkkatyöläisten organisoitumismuotojen tutkimisen kannalta. Myös kansallisvaltion aseman tutkimisen suhteessa kapitalistisiin maailmanmarkkinoihin ja kansainvälisiin poliittis-ideologisiin suhteisiin on selvästi kehittynyt.⁵⁶ Varhaisessa valtionjohtokeskustelussahan tätä problematiikkaa käsitteli vain »Braunmühlin tutkimus».⁵⁷ Lisäksi voinee esittää arvion, että Gramsci-innostuksen elpyminen niin meillä kuin muuallakin⁵⁸ problematisoi uudella tavalla ns. ideologisen valtiovaikutuksen ja ei-valtiollisen poliittisen organisaation funktionaalisuutta ja institutionaalista rakennetta koskevia ongelmia, vaikka tähän mennessä ehkä ei ole kovin pitkälle edettykään. Lopulta on vielä todettava, että porvariston poliittisen herruuden ja luokkataistelun muotojen sekä yhteiskunnan poliittisen organisaation ongelmia on marxilaisen politiikan tutkimuksen kohdalla pyritty käsittelemään myös monissa ns. valtionjohtokeskustelusta syrjässä olleissa kiintoisissa kontribuutioissa.⁵⁹

Valtionjohtokeskustelun yhteydessä spesifisten valtiofunktioiden käsitteellistämisen ohella siirtyminen porvarillisen valtion konkreettisen toimintatavan ja porvariston poliittisen herruuden uusintamisen konkreettiseen tutkimukseen on ollut problemaattisin ja kritisoiduin asia. Edellä on käynyt selväksi, että valtionjohtokeskustelun antia tässä suhteessa voidaan luonnehtia ilmaisulla *tematisoinut, muttei ratkaissut*. Todettava on kuitenkin, ettei oikotietä ehkä

totaalisti ohi poliittisen taloustieteen kritiikin kyseisten ongelmien ratkaisemiseen olekaan. Vaikka on aivan oikein todettu, että materialistinen valtiotutkimus joutuu turvautumaan näiden ongelmien ratkaisemisessa myös laadullisesti erilaisiin teoreettisiin muodostumiin ja »teoreettisen työn muotoihin»⁶⁰ tämä ei merkitse näiden ongelmien tematisoimista ohi, vaan *suhteessa* poliittisen taloustieteen kritiikkiin eikä myöskään porvariston poliittisen herruuden ongelman ratkaisemista irrallaan poliittisen taloustieteen kritiikin mahdollistamista pääoman reproduktion ja valtiollisen toiminnan keskinäisyhteyden tematisoinneista, vaan *yhteydessä* niihin.

VIIITTEET

¹ Keskeisiä keskusteluun liittyneitä artikkeleja ja teoksia ovat mm. seuraavat: Neusüss, W.—Müller, Ch.: Die »Sozialstaatsillusion» und der Widerspruch von Lohnarbeit und Kapital, *Probleme des Klassenkampfes, Sonderheft 1*, 1971; Altvater, E.: Zu einigen Problemen des Staatsinterventionismus, *Probleme des Klassenkampfes 3*, 1972; Huiskens, Fr.—Flatow, S.: Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates, *Probleme des Klassenkampfes 7*, 1973; Hirsch, J.: »Elemente einer materialistischen Staatstheorie» (*Probleme einer materialistischen Staatstheorie*, toim. Braunmühl et al., Frankfurt, 1973; Hirsch, J.: *Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals*, Frankfurt, 1974; Funken, Kl.: *Überlegungen zu einer marxistischen Staatstheorie* (Braunmühl et al.); Blanke, B. et al.; Zur neueren marxistischen Diskussion über die Analyse von Form und Funktion des bürgerlichen Staates, *Probleme des Klassenkampfes 14/15*, 1974; Reichelt, H.: *Einigen Anmerkungen zu Freerk Flatows und Sybille von Huiskens Aufsatz »Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates»* (Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie 1), Frankfurt 1974 a; Läßle, D.: *Staat und allgemeine Produktionsbedingungen: Grundlagen zur Kritik der Infrastrukturtheorie*, West-Berlin, 1973; Gerstenberger, H.: Theorie der historischen Konstitution des bürgerlichen Staates, *Probleme des Klassenkampfes 8/9*, 1973; Gerstenberger, H.: *Klassenantagonismus, Konkurrenz und Staatsfunktionen*, (Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie 3) Frankfurt, 1975; Hochberger, H.: *Probleme einer materialistischen Bestimmung des Staates* (Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie 2), Frankfurt, 1974; Apel, H.: Das Elend der neueren marxistischen Staatstheorie, *Beiträge zum wissenschaftlichen Sozialismus 1*, 1974; *Projekt Klassenanalyse: Materialien zur Klassenstruktur der BRD 1: Theoretische Grundlagen und Kritiken*, West-Berlin, 1973, 69—175; *Projekt Klassenanalyse: Thesen zum Verhältnis von Bürgerlicher Gesellschaft und Staat, Beiträge zum wissenschaftlichen Sozialismus 1*, 1976. — Yhteenvedoista ja kritiikeistä, ks. esim. *Projekt Klassenanalyse: Oberfläche und Staat*, West-Berlin, 1974; Bonnesen, I.—Thøger, A.: *Den kapitalistiske stat og dens funktionen*, Viborg, 1975, and Kostede, N., *Die neuere Marxistische Diskussion über bürgerlichen Staat. Einführung-Kritik-Resultate*, in *Gesellschaft* (Beiträge zur Marxschen Theorie 8/9), Frankfurt, 1976; Pozzoli, Cl. (toim.): *Rahmenbedingungen und Schranken staatlichen Handelns, Zehn Thesen*, Frankfurt 1976; Esser, J.: *Einführung in die materialistische Staatsanalyse*, Frankfurt 1975; Ebbighausen, R. (toim.): *Bürgerliche Staat und politische Legitimation*; Brandes, V., et al. (toim.): *Handbuch V, Staat*, Frankfurt 1977; Butterwegge, Ch.: *Probleme der marxistischen Staatsdiskussion*, Köln 1977. — Suomessa keskustelua on tarkasteltu mm. seuraavissa tutkimuksissa: Blom, R.: Valtio, oikeus ja yhteiskunta, *Yhteiskuntatieteellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia*

A 49, 1976 ja Blom, R.: On the foundations of the materialistic theory of state and law (*European Yearbook in Law and Sociology*, toim. Blegvad, et al.), The Hague 1979 sekä Kivinen, M.: Porvarillisen valtion teoreettisen tutkimuksen ongelmia (sosiologian pro gradu-työ, *Helsingin yliopisto*), Helsinki 1976; Kivinen, M.: Oikeusmuoto ja valtio: muotogeneettisen johtamisen rajoista, *Sociologia* 5, 1977; Kivinen, M.: Valtioteorian salaikäytävissä ja umpikujissa, *Tiede ja Edistys* 4, 1978; Kivinen, M.: Poliittikkaa etsimässä (Keskustelua »pääomalogiikasta ja kapitalismin tutkimisesta», toim. Takala), *Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos*, sarja B, 27, 1979.

² Ks. Noro 1979.

³ Mt., 9.

⁴ Paschukanis, E.: *Allegemeine Rechtslehre und Marxismus*, Frankfurt 1969. — Pašukanisin klassinen kysymys oli: — »Miksi ei luokkaherruus jää siksi mitä se on, siis yhden väestön osan faktiseksi alistamiseksi toiselle? Miksi se ottaa virallisen valtiollisen herruuden muodon, eli — mikä merkitsee samaa — miksi ei valtiollisen pakon koneistoa luoda hallitsevan luokan yksityisenä apparaattina, miksi se eroaa hallitsevasta luokasta ja ottaa persoonattoman, yhteiskunnasta eronneen julkisen vallan apparaatin hahmon» (mt., 119).

⁵ Pashukanis, E.: *Selected writings on Marxism and law*, New York 1980.

⁶ Kivinen 1977, mt.

⁷ Kühlen, L.: »Ableitung» und »Verdoppelung» in der neueren marxistischen Diskussion über den Staat (*Probleme der marxistischen Rechtstheorie*, toim. Rottbuthner), Frankfurt 1975.

⁸ Kostede, mt.

⁹ Esimerkiksi Projekt Klassenanalyse.

¹⁰ Marxin varhaisuotannosta tältä kannalta, ks. Reichelt, H.: Zur Staatstheorie im Frühwerk von Marx und Engels (*Karl Marx/Friedrich Engels, Staatstheorie, Materialien zur Rekonstruktion der Marxistischen Staatstheorie*, toim. Hennig, et al.), Frankfurt 1974 sekä Blom 1976, mt., 77—103, ks. myös Butterwegge, mt., 96 ja Blanke et al., mt., 61.

¹¹ Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin kirjasuunnitelmissa valtio paikottuu kapitalistisen yhteiskunnan anatomian (pääoman, maaomaisuuden ja palkkatyön) esityksen jälkeen porvarillisen yhteiskunnan yhteenvetona ennen tuotannon kansainvälisiä suhteita ja maailmanmarkkinoiden esitystä, ks. *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Frankfurt, 28—29 ja *MEW* 29, 551 (kirje Lassallelle 22.2.1858).

¹² Bader, V.-M., et al: *Krise und Kapitalismus bei Marx 1*, Frankfurt 1975, 96—110; valtion tarkastelun rajoista samansisältöisten muotomääreiden kehityksen esityksenä, ks. mt., 109—110.

¹³ Kivinen 1977, mt.

¹⁴ Olennaisina kohtina ks. Projekt Klassenanalyse 1973, mt., 69 ja 78 sekä 96—97 ja Projekt Klassenanalyse 1976, mt., 85—87.

¹⁵ Flatow—Huisken, mt., 107.

¹⁶ Mt., 119.

¹⁷ Kivinen 1979, mt., 157.

¹⁸ Altvater 1972, mt., 7.

¹⁹ Porvarillisen oikeusjärjestelmän immanenteista ristiriidoista, ks. Tuschling, B.: *Rechtsform und Produktionverhältnisse, Zur materialistischen Theorie des Rechtsstaates*, Köln 1976, 53—97.

²⁰ Bader, V., et al: *Einführung in die Gesellschaftstheorie, Gesellschaft, Wirtschaft und Staat bei Marx und Weber 2*, Frankfurt 1976, 358—364 ja Blom, R.: Perusoikeudet kapitalismissa, *Oikeus* 4, 1977.

²¹ Tältä kannalta merkittävän esimerkin tarjoaa jo Pašukanis, mt. — Hyvä yhteen-

vetoesitys esimerkkinä kriittisestä politiikkaa koskevien teoriakehitysten tarkastelusta on Blanke, B., et al.: *Kritik der politischen Wissenschaft, Analysen von Politik und Ökonomie 1—2*, Frankfurt 1975.

²² Ks. esimerkiksi Ebbighausen, mt., 9—39 ja Brandes et al., mt., 7—18.

²³ Marx, K.: *Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses*, Frankfurt 1970, 87.

²⁴ Blanke, Th.: Das Dilemma der Verfassungspolitischen Diskussion der Linken in der Bundesrepublik (*Probleme der marxistischen Rechtstheorie*, toim. Rottleuthner), Frankfurt 1975, 462; Römer, P.: Klassenkampf, Staat und allgemeines Gesetz, Zur These von der abnemenden Rolle des Staates beim Kampf Zwischen Arbeit und Kapital und dem Funktionwandel des allgemeinen Gesetzes, *SOPO* 19, 1972; Kitschelt, H.: »Rechtsstaatlichkeit« — Zur Theorie des Wandels rechtlicher Programmierungsformen im Staat der bürgerlichen Gesellschaft, *Demokratie und Recht* 3, 1977 ja jo Neumann, F.: *Der Funktionswandel des Gesetzes im Recht der bürgerlichen Gesellschaft* (Demokratischer und Autoritärer Staat, 31—81), Frankfurt 1967.

²⁵ Preuss, U.: *Legalität und Pluralismus, Beiträge zum Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, Frankfurt 1973.

²⁶ Altvater, mt., 12.

²⁷ Läßle, mt., 99—100.

²⁸ Reichelt 1974 a, mt.

²⁹ Blanke et al., mt., 89.

³⁰ Mt., 143.

³¹ Mt., 147.

³² Ennen kaikkea Hirsch 1974, mt., ja vielä spesifisemmin valtion konkreettisen toimintatavan (poliittisten selektioprosessien ja -rakenteiden ja reproduktio-ongelmien hallinnollisten organisaatiomuotojen kannalta, Hirsch, J.: *Zur Analyse des politischen Systems* (Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie 1), Frankfurt 1974.

³³ Gerstenberger 1974, mt., 21.

³⁴ Possing, S.: *Statsfunktionsbestämmelse og statsfunktionskritik*, Kööpenhaminan Yliopisto 1976. — Possingin yleinen kritiikki Staatsableitung-pyrkimyksiä kohtaan koskee seuraavia seikkoja (mt., 9—14) yleinen valtionjohtaminen ei pääse valtion ilmaantumista pidemmälle; johtamisessa jäädään porvarillisen valtion muodon karakterisoinnin tasolle eikä huomioida valtion olemassaoloa aktiivisena instanssina suhteessa pääoman reproduktioprosessiin ja tähän liittyen valtiointervention mahdollisuuksien ja rajojen ongelmaa; fetissoituneet pinnan suhteet jäävät analyysityön ydinkohdaksi (vs. pääoman akkumulaatioliikkeen ristiriitainen kehitys). — Possing kritisoi Blankea et al.:ia seuraavista seikoista: heiltä puuttuu pääoman kehityksen kokonaisperspektiivi esityksen perustana; he fiksaavat perusteetta tietyt valtion talouteen puuttumisen muodot ainoina mahdollisina ja tulevat perusteettomaan käsitykseen tuotannosta »valtio-vapaana» alueena; he eivät riittävästi erota valtion funktioita ja funktionaalisuutta (vaikutuksena). — Possingin oman konstruktivisen esityksen korostuksena on kokonaispääoman kehitystendenssien keskeisyys ja sen välittömänä (pakkona) toteutuva yksityisten pääomien arvonlisäysehitojen (myös tuotanto-organisaation aineksellisten muotojen) muuttuminen valtion tehtävien konstituitoitumisen ja realisoitumisen perustana. Lisäksi hän korostaa sitä, että talouden ja politiikan suhdetta on tarkasteltava pääoman yleisten kehityslakien logisiteetin ja empiiris-historiallisen kehityksen keskinäisyyden kontekstissa (mt., 37).

³⁵ Blanke, B.: *Entscheidungsanarchie und Staatsfunktionen: Zur Analyse der Legitimationsprozesse im politischen System des Spätkapitalismus (Bürgerlicher Staat und politischen Legitimation*, toim. Ebbighausen), Frankfurt 1976, 199.

³⁶ Blanken et al.:n teoriassa pääoman reproduktioprosessi esiintyy valtiolle kaksinaisena — esineellisesti välittyneenä (raha) taloudellisena prosessina ja sosiaalisten suhteiden järjestelmänä; ks. mt., 89. Jälkimmäiseen suuntautuva valtion vaikuttamismahdollisuus muodostuu oikeussubjektien sääntelystä. — Blanken et al.:n valtion funk-

tioiden luonnetta koskevan yleisemmän ajattelun mukaisesti »funktionaalisen muodon» käsite ilmentää mahdollisuutta pääoman muotojen itsenäistymiseen ja valtion ja pääoman reproduktion keskinäisyyden sisäistä yhteyttä ja ulkoista eroa.

37 Blanke, et al., 1974, *mt.*, 91.

38 Tässä tilanteessa palkkatyön ja pääoman yhtäläisyys on puhtaan muodollista. Palkkatyöläinen lähestyy tendenssimaisesti vain toista peruspiirrettään tuotantoprosessissa pääomalle alistettua työvoimaa (vs. pääoman kanssa yhtäläinen tavaranomistaja).

39 »*Systemiraja suppeammassa mielessä on tuotannon funktionaalinen pääomamuoto ja pääoman »materiaalinen metamorfoosi» erotuksena kierron puhtaan muodollisesta rajasta. Kun valtio puuttuu lisätuotteen lähteeseen, se loukkaa tällöin järjestelmän pysyvyyden kriittistä rajaa»*; Blanke et al., *mt.*, 91—92.

40 Blanke 1976, *mt.*, 198.

41 Mm. Offe, Cl.: *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*, Frankfurt 1972.

42 Hirsch, J.: *Bemerkungen zum theoretischen Ansatz einer Analyse des bürgerlichen Staates* (Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie 8/9), Frankfurt 1976, 106.

43 *Mt.*, 114—115.

44 Olen tarkastellut kyseistä esitystä yksityiskohtaisemmin artikkelissa Blom, R.: Luokkatietoisuus ja porvariston poliittisen herruuden uusintamistapa (*Tieto — tiede — yhteiskunta*, toim. Littunen et al.), Tampere 1978, 187—190.

45 *Mt.*, 190.

46 Gerstenberger 1973, *mt.*, 207—208.

47 Gerstenberger, H.: Zur Theorie des bürgerlichen Staates, Der gegenwärtige Stand der Debatte (*Handbuch V, Staat*, toim. Brandes et al.), Frankfurt 1977, 47.

48 Reichelt 1974 a, *mt.*, 47.

49 Blanke 1976, *mt.*, 193.

50 Blom 1978, *mt.*, 171—178. — Projekt Klassenanalysen tietoisuustutkimusten empiirinen tulema on Bierbaum, Ch. et al: *Ende der Illusionen? Bewusstseinsänderungen in der Wirtschaftskrise*, Frankfurt 1977.

51 Ks. Blom, *mt.*

52 Tämä käy hyvin ilmi Liittotasavallan vuosien 1966—77 keskeisten poliittisten tapahtumien ja päätösten kalenterista, ks. Greven, M.: Sozialliberalismus und Reformismus. Zehn Jahre Reformpolitik der Sozialliberalen Koalition (*Staat und Monopole* (III), toim. Goldschmidt, Argument-Sonderband 36), Berlin 1979, 117—121.

53 Kivinen 1979, *mt.*

54 Hyvän esimerkin tästä muodostaa B. Güntherin tutkimus *Infrastruktur und Staat. Zur Entwicklung der allgemeinen Produktionsbedingungen in der BRD 1950—1975*, Marburg 1976.

55 Ks. esimerkiksi kokoelmateosta Socialpolitik og kapitalisme, København 1978 sekä Risto Eräsaaren sitä koskevaa arviointia (*Acta Sociologica* 1, 1980, 55—59).

56 Esimerkiksi Axt, H.: *Staat, multinationale Konzerne und politische Union in Westeuropa*, Köln 1978.

57 Braunmühl, *mt.*

58 Tulkinnoista ja keskustelusta ks. Mouffe, Ch.-Sassoon, Ch.: Gramsci in France and Italy — a review of the literature, *Economy and Society* 1, 1977; Mouffe, Ch. (toim.): *Gramsci and Marxist theory*, London 1979 ja Siisiäinen, M.: Keskustelua Gramscin päällysrakenneteoriasta, *Tiede ja Edistys* 1, 1980.

59 Esimerkiksi Therborn, G.: *What does the ruling class do when it rules*, London 1978; Esping—Andersen et al.: *Modes of class struggle and the capitalist state* (Kapitalist-state 4—5, 1976) ja Wright, E.: *Class, crisis and the state*, London 1979. Erään tematiikan osalta tällaisena voi pitää myös äskettäistä omaa tutkimusohjelmallista yhteenvetoartikkeliani Blom, R.: Järjestökiinnittyminen ja yhteiskunnan poliittinen organisaatio, *Sosiologia* 1, 1980.

60 Kivinen 1977, *mt.*